

TORE LUND

Fem år av ett liv: Rydberg ser tillbaka

I Kungliga bibliotekets Rydbergssamling finns en samling anteckningsböcker. En av dem, den kanske mest kända, har beteckningen 17a. Den börjar användas 1866, till en början för vardagliga noteringar, att-göra-listor etc. Men ganska snart – det är det som skiljer ut den från de andra – invaderas den av trubbel. Trubblen gäller Hilma Gibson, som Rydberg till sin olycka är förlovad med, och det resulterar i långa upprörda anteckningar som sedan noga strukits över. Lite senare är det 1867, och nu tycks det vara nya trubbel. Denna gång med Stina Hedlund, hustrun till hans arbetsgivare och vän och manager. Vilket genererar nya överstrukna partier. Forskarna har lagt ner mycken möda på att tyda de oläsliga avsnitten, allra mest Gösta Löwendahl, som redovisat sina resultat i *Kärlek och såårmod hos Viktor Rydberg* (Lund 1960). Jag har inga ambitioner att fortsätta hans detektivarbete; istället har jag satsat på en systematisk genomgång av de *läsliga* delarna av boken. Det är faktiskt ganska givande – åtminstone om man som jag är biografiskt intresserad. Rydberg gillade ju verkligen inte att skriva om sig själv, men här finns faktiskt något som liknar ett försök att rekonstruera fem år av hans liv.

Tillbakablicken tycks vara gjord under hösten 1867. Rydbergs huvud är fullt av Stina Hedlund, han punktar upp hennes liv som han känner det, kartlägger hennes fertilitetscykel, räknar ut när hennes barn har blivit koncipierade och om Sven (hennes man) kan ha tänkas ha varit bortrest då. Men han börjar också på två stora personliga inventeringar, placerade i var sin ända av anteckningsboken. I den ena listar han brev som han fått, med avsändare och datum och korta kommentarer. Även en del andra dokument kommer med, till slut även räkningar. I den andra listas datum och händelser av olika slag. Efter ett tag inser man att han utgår från en samling

klipp ur *Handelstidningen*. Stora och små nyheter från när och fjärran, artiklar som han själv skrivit, annonser för musik- och teaterföreställningar, notiser om "anlända resande" till Göteborgs hotell (sådana registrerades löpande i tidningen, såg man ett intressant namn var det bara att gå dit med visitkortet i handen). Här och där spränger han också in personliga notiser. Till sist (jag tror i alla fall att det är sist) sammanfattar han de fem åren 1860 till 1865 i korta stolpade punkter, sammanfattningar som han placerar på tomma ytor av redan använda sidor.¹

Och det är dessa sammanfattningar jag tänker utgå från. Kortfattade uppräknings av personer, platser, händelser och projekt. Rimligen sådana som varit viktiga för honom det året. Men utan alla utsmyckningar eller förklaringar. Att försöka fylla ut detta skelett är förstås riskabelt. Men jag tycker ändå det är värt försöket. Särskilt som 1860 till 1865 är en så viktig period av hans liv. Åren för hans genombrott, åren då han tar plats i den svenska offentligheten. Men också åren som leder fram till det som brukar kallas för hans svårmodskris, till depression och improduktivitet, till den långa svacka i författarskapet som han inte på allvar lyckas ta sig ur förrän 1874.

Men innan vi lämnar ordet till 17a: låt oss ta en titt på litteratören Viktor Rydberg just i början av den period som skall behandlas. Stolt poserade på ett s k visitkortsfoto, senaste flugan från Paris. Välklädd och modemedveten. På bordet två böcker som antagligen skall representera hans dittillsvarande författarskap: romanerna *Fribytaren på Östersjön* och *Den siste Athenaren*. En ung man som ser oss rätt i ögonen och nog har ganska stora förhoppningar om framtiden?

Foto: PM Lindsted 1861. Viktor Rydberg-museet, Jönköping

1860-61.

Alléen, Fanny Bäck, [svårläsligt ord], Bagge, Chydenius, Mufti sjuk, Tandvärken, Utrikes, Amerikanska kriget, Major Norbergs flickor, Pousette, Teaterkällaren, Skarpskyttarne, Meijerberg, Malm, Hamlet, Frederique på Lorensberg, Carl, Hasselroth, boktryckare-festen på Lberg, Bibelns lära om X, Hedda, Nyberg vid Fisktorget, Hanna m fl, Ångköket.

Först några ord om den kronologiska indelningen: det hela är ordnat efter *bostadsår*, från höst till höst. Hyreskontrakten löpte normalt på ett år, med 1 oktober som den stora flytt dagen.²

Alléen är [Gamla] Alléen i Göteborg, på västra sidan av regementets exercisplats (Heden), utanför den dåvarande stadskärnan. Rydberg bodde där från våren 1860 till hösten 1861, i ett hus som ägdes av handlanden Emil Bergman. *Fanny Bäck*, femtonårig dotter till en sjökaptän i Majorna, förekommer med sin syster även på en annan plats i boken: "Slädpartiet med flickorna Bäck jan el febr 1861".³ Sven Lönborg har som bekant byggt ut dessa notiser till en halv roman.⁴ Man kan dock observera att Fanny begåvats med efternamn, vilket antyder att hon var "av familj" och därför tänkbar i äktenskapliga sammanhang. Kontakten med familjen kan ha förmedlats av Viktors storebror *Carl* och dennes vän och lärarkollega *A J Hasselroth*, som drev en skola i Majorna; båda förekommer längre fram i uppräknningen. *Bagge* är den norske landskapsmålaren Magnus Bagge (f 1825) som 1861 befann sig i Göteborg och våren 1862 (när han flyttat ut på landet för att arbeta) skriver till Rydberg om många trevliga timmar tillsammans och om sin glädje att ha sådana vänner som "dig, Carl och Hedlund".⁵ Bagge hälsar också till Anders *Chydenius*, en finsk publicist (f 1833) som hösten 1860 började på Göteborgs-Posten, nästa år övergick till Handelstidningen och våren 1862 återvände till hemlandet och Helsingfors dagblad. Rydberg nämner på annat ställe sina filosofiska samtal med "Chyde".⁶ *Mufti* är Rydbergs pudel, köpt som valp våren 1858 och död i en trafikolycka 1866.⁷ HT:s *utrikesavdelning* var Rydbergs ansvar sedan 1860, och utbrottet av *Amerikanska inbördeskriget* var 1861 års stora händelse på detta område. En kaptän *Norberg* bodde 1857 i Emil Bergmans hus vid Alléen; kanske fanns han, eller åtminstone hans *flickor*, kvar även 1860.⁸ Skådespelaren Mauritz *Pousette* tillhörde ett sällskap som sommaren 1861 uppträdde på Nya teatern ("Storan") i Göteborg. *Teaterkällaren*, beryktad för sina fester efter föreställningarna, låg i samma byggnad; man kan tänka sig att det var där

han satt och pokulerade med Pousette.⁹ *Skarpskytterörelsen* växte fram under 1860, inspirerad bl a av Rydbergs försvars-politiska broschyr från föregående år. Göteborgskåren bildades i oktober och Rydberg deltog livligt i verksamheten.¹⁰ Bland de ledande skarpskyttarna hittade man också magister C J *Meijerberg*, framstående pedagog och gymnast och en av Rydbergs livslånga vänner.¹¹ Intendenten A W *Malm* på naturhistoriska muséet skulle senare bli berömd genom en val; i januari 1861 uppträdde Rydberg som hans riddare i den skolsyrestriden, inledd när Göteborgs-Posten ifrågasatte de fysikaliska principerna bakom en luftreningsapparat som han uppfunnit.¹² *Hamlet* sattes upp på Nya teatern i september 1860.¹³ Vilket intryck föreställningen gjorde är okänt (HT förbigår den med nästan total tystnad), men några år senare beskriver i alla fall Rydberg stycket som ett av världslitteraturens centrala, jämförbart med Goethes Faust.¹⁴ *Lorensberg* var stadens populäraste servering och nöjeslokal, och kanske var *Frederique* uppapperska där. När stället några år senare brann skrev Herman Bjursten följande vers till Rydberg, parafraaserande Frithiofs saga (trettonde sången):

Aska är templet inom kort,
aska tempel-lunden.
Sorgsen drager Victor bort,
gråter i frukost-stunden.¹⁵

Uppgifter om *boktryckarefesten* på samma etablissemang kan man antagligen hitta i tidningsläggen; Rydberg kan ha platsat i sällskapet som ägare till en liten post i Handelstidningen och dess tryckeri. "X" är givetvis Kristus (grekiska Χριστός), och de understrukna orden avslöjar att Rydbergs kristologiska undersökningar inleddes redan före Ljungbergsska striden (vilket visserligen redan Warburg insåg). *Hedda* är Rydbergs yngsta syster, som emigrerade till Amerika 1851 men tio år senare besökte Sverige tillsammans med sin make (vilket vi vet av ett brev som Carl Rydberg skrev till S A Hedlund).¹⁶ Den för sina vilda skrönor och exotiska framtoning kände

Sigfrid *Nyberg*, telegrafkommissarie och tillika ansvarig för HT:s följetong, hade våren 1860 tagit över Rydbergs enrummare på Östra Hamngatan 11 men flyttade senare till en lägenhet *vid Fisktorget* (platsen för nuvarande Fiskekyrkan).¹⁷ Att Rydberg trivdes i hans sällskap framhöll redan Warburg.¹⁸ *Hanna m fl* låter som kvinnliga relationer av tillfällig art. *Ångköket*, slutligen, var ett göteborgskt välgörenhetsprojekt: ett toppmodernt utrustat storkök – också det lokaliserat till Fisktorget – som varje dag serverade upp till 1000 mål mat till behövande. Möjligheten till gratis spisning lockade även bättre folk i penganöd att klä ut sig till underklassare; notisen kan tyda på att också Rydberg prövat denna utväg, kanske tillsammans med den äventyrlige Nyberg.¹⁹

*

Ja, ni greppar modellen. Först anteckningsbokens karga grundtext, sedan mina förklaringar och associationer. Som ni ser kan man identifiera de flesta av de namn och platser som räknas upp; däremot får vi sällan veta varför Rydberg väljer att ta med dem. Ta Meijerberg som exempel. Han nämns både detta år och nästa, men är det på grund av allmän vänskap, eller för att han förknippas med speciella händelser? T ex den som Fredberg nämner i sin Göteborgshistoria? Som bekant låg vid denna tid Danmark i konflikt med Tyskland om Slesvig och Holstein. En konflikt som rörde upp känslorna hos alla sanna skandinaver – och till dem hörde Meijerberg. Under ett krogbesök råkade han i gräl med en tysk. Som Meijerberg var en karlakar sa han precis vad han tyckte om tyskar. Tysken svarade att det var tur för somliga att dueller inte var tillåtna i Sverige. Meijerberg: tror du att jag gömmer mig bakom duellförbudet, din fähund? Rydberg (som måste ha suttit med vid bordet) utsågs till sekundant, och tidigt nästa morgon mötte man upp i Slottskogen. Även tyskens sekundanter kom; men inte han själv.²⁰

Om historien är sann så är den karaktäristisk för Rydberg. Nämligen genom att han aldrig använder den i sitt skrivande.

Tänk om Strindberg varit med om samma sak – eller om han som Rydberg suttit isolerad i sex månader på en karantänsanstalt under en koleraepidemi – hur många reflexer hade det inte genererat i hans diktning? Men hos Rydberg: inte ett ord.²¹ Man har ju ofta noterat att hans texter drar åt idéhållet. Han är så att säga tänkare och idé-alist i sin *författarroll*. Men om man tror att hela hans liv var idé- och lärdomshistoria, så tar man nog miste.

1861-1862.

Kyrkogatan. Carl, om sommaren i Stockholm, "Bibelns lära" fullbordad och tryckt. Spetsbergssfararne. Thilda. Mathilda. Meijerberg. Warburg. Herslow. Promenader till Majorna. Skarpskyttarne. Guldpennan. Chydenius. "Diskuterande sällskapet". Cajander. Maj-promenader. Leidesdorffs rektorsprof.

Kyrkogatan 56 var adressen på den lägenhet som han nu delade med broder Carl.²² *Stockholm* var då som nu rikets medelpunkt, han hade längtat dit i flera år, sommaren 1862 blev det äntligen av.²³ Och si: hans rykte hade spritt sig, han blev mottagen och festad av huvudstadens litteratörer, ett viktigt led i hans genombrott. Att *Bibelns lära om Kristus* kom i bokhandeln strax efter att han åkt hem gjorde inte saken sämre.²⁴

Spetsbergssfararna syftar på en uppmärksammas svensk polarforskningsexpedition som genomfördes 1861 under ledning av Otto Torell. Hur den knyter an till Rydberg vet jag inte; kanske hade han hand om bevakningen i tidningen, kanske träffade han några av de hemkomna deltagarna. Om *Thilda och Mathilda* vet jag inget annat än att de förefaller vara av kvinnligt kön. *Meijerberg* är densamme som förra året. *Warburg* är däremot ny. Inte Karl, han som skrev Rydbergs biografi, utan hans kusin Simon. Han tillhörde en av stadens ledande judiska familjer, hade just kommit tillbaka från Italien där han misslyckats med att bota sin tuberkulos, och försökte

nu hitta något att fylla sitt liv med. Helst av allt ville han starta en tidskrift, för att sprida nya radikala idéer från Europa; som partners tänkte han sig Rydberg och Chydenius. Fast det gick inte denna gången, eftersom Rydberg var trög och Chydenius förlovade sig.²⁵

Carl *Herslow* var en ung akademiker som flyttat till Göteborg för att arbeta på Meijerbergs privatskola (som han sedan tog över när denne blev folkskoleinspektör i Stockholm). Senare skulle han grunda Sydsvenska dagbladet och bli rik och mäktig, "kungen av Skåne". Men nu sögs han upp i kretsen kring Rydberg och blev under ett par år hans kanske förtrognaste vän.²⁶ Warburg skriver i sin biografi om deras långa *promenader*. Rydberg gillade promenader, det finns många tecken på det i 17a, men det fick gärna finnas ett värdshus i slutet av vägen. I *Majorna* fanns värdshuset Café du Carousel, och på det fanns - Adela. Hon nämns visserligen inte i 17a, men däremot i ett brev från Herslow några år senare: "café du Carousel - så löd ju den stolta titeln på din Adelas bostad, din till dess fan, i form af en skolmästare, för med henne till Alingsås."²⁷

Diskuterande sällskapet startades av Rydberg och Simon Warburg och blev snabbt en krydda i Göteborgs intellektuella liv. Man samlades hemma hos någon av medlemmarna och debatterade ett förutbestämt ämne, ju kontroversiellare dess bättre, utan några hämningar. Som Sällskapet fritt ur hjärtat i Vapensmeden, fast trettio år yngre. Det hela blev succé, fler och fler ville vara med, folk fick komma dit och lyssna, och efter debatten vidtog supén där även åhörarna fick yttra sig, det brukade bli ett himla liv. Till slut var trycket så stort att man flyttade arrangemanget till Börsen, men då blev det för officiellt och dog snart ut.²⁸

Den finske agronomen Zacharias *Cajander*(1818-95) nämns inte i Warburgs biografi, men han är ett exempel på Rydbergs dragning till originella personer med starka åsikter. När han nu kom till Göteborg var han mest känd som uppfinnare av en förbättrad smörkärna. Men 1847, när Rydberg först stött på

honom, hade han just på Jönköpingspostens tryckeri givit ut en följskrift till *Det går an*, där han predikade kvinnans sexuella frihet. Vilket renderade honom fängelse i tre månader.²⁹

Carl Leonard *Leidesdorff* var Rydbergs bästis i slutet av 50-talet, det var de två som "levde zigenarliv" på vägarna i Västergötland sommaren innan Singoalla skrevs.³⁰ 1860 flyttade han till Uddevalla, där han fått jobb som lärare. Nu (1862) ville han gå vidare i karriären, men måste stärka sina meriter med en sk konsistorialavhandling på latin. Och vem skrev den – jo: vännen Rydberg. I alla fall enligt en anteckning av S A Hedlund. Om det stämmer måste arbetet ha utförts mer eller mindre parallellt med Bibelns lära om Kristus.³¹

Skarpskyttarna, slutligen. Han tycks ha gått in för saken med liv och lust, alltifrån skåltalen vid festerna till övningarna i fält.³² När rörelsen stod på sin höjdpunkt, så deltog den faktiskt i arméns årliga manövrer ett par gånger. Och Rydberg var med, både i Örebro 1864 och på Tånga hed vid Vårgårda 1865.³³ Den senare manövern finns nämnd i anteckningsboken. Av HT:s referat att döma var det en festlig tillställning. Man började med gudstjänst i det fria, sedan slogs man – borgerskapet hade tagit tåget från stan för att titta på – och efteråt ordnade Carl XV ett improviserat party i högkvarteret. Fast skarpskyttarna skulle jobba nästa dag, så då hade dom redan åkt hem.

1862-63.

Tidningslokalen. Thilda. Fenix. Börsfesten. Läraremötet. Fredrika Bremer. Genesis. Warburg, Cajander, Herslow, Tidskriftens grundläggning. Frisells, Hilma. Kalas hos Hd (Svbg?). Tandfisteln (inskjutet: som jag fick från okt 1863 o fick opererad i början af 1864), Svahn, "Diskuterande sällskapet".

Tidningslokalen: Han bor inte längre ihop med storebror, antagligen för att denne skall gifta sig (vilket sker sommaren 63). Istället är han skriven i ett hus som inhyser Handelstidningens kontor, troligen är det ett provisorium.³⁴ *Thilda* tycks

nu ha slagit ut Mathilda. *Fenix* är en restaurang. I listan över räkningar förekommer det flitigt från 1863 till 1865, det måste ha varit hans stamlokal, tyvärr har jag inte hittat det i Göteborgs adresskalender, så det är svårt att säga vad det var för slags ställe.³⁵ *Börsfesten* är troligen den stora reformfesten på Börsen 17 februari 1863. Reformen som avses är förslaget om ståndsriksdagens avskaffande, den stora politiska frågan under dessa år. Sådana här offentliga festligheter var en viktig del av den borgerligt liberala opinionsbildningen och refererades ingående i pressen. Rydberg var med bland talarna, det var han som utbringade skålen för "de äldre reformvännerna" (Thorild och andra).³⁶ Det nationella *lärmötet* hölls i Göteborg i juni 63, och det var där som Rydberg först knöt kontakt med gluntarnas skapare, Gunnar Wennerberg, senare ecklesiastikminister.³⁷

Fredrika Bremer är intressant. Det är känt att hon var imponerad av Athenaren och Bibelns lära, och att de träffades när han var i Stockholm sommaren 62. Och att han, senare på året, och på hennes uppmaning, recenserade hennes nya bok. Och att hon hjälpte honom att få *Den siste Athenaren* översatt till engelska. Rydbergs klippsamling visar att hon även passerade Göteborg två gånger under 1863, och det verkar som han också sökte upp henne. Anteckningen här visar att kontakten var viktig för honom.³⁸ [Det verkar för övrigt som att han lade ner en del möda på litterärt nätverkande; kanske var han inte lika bortkommen i det världsiga som ibland antyds.]

Genesis. Enligt hävdvunnen visdom arbetade Rydberg under denna tid med ett jätteprojekt kallat Djävulens historia. Han talade också om det, både med förläggare och vänner. Men det finns inte så mycket bevarade resultat, mest anteckningar och utkast, inklusive en del om ormmytan i Genesis (första mosebok). Kanske är det detta arbete som avses här. Djävulens historia nämns däremot inte vid namn någonstans i 17a; möjligen var hela projektet något av ett luftslott.³⁹

Warburg, Cajander, Herslow känner ni från förr. Men det nya är att *tidskriften*, dvs Svensk månadsskrift för fri forskning och

allmän bildning, nu - under sommaren och hösten 1863 - tar fast form. Den brukar ju kallas för Warburgs Månadsskrift, men av breven framgår att faderskapet var delat mellan Simon och Viktor, även om den förre tog det ekonomiska ansvaret. Medan Rydbergs roll främst var att stå för den "fria forskningen".⁴⁰ Cajander och Herslow bidrog förmodligen, liksom hela det *Diskuterande sällskapet*, till den intellektuella miljö ur vilken tidskriften föddes.

Frisells och Hilma. Efter publiceringen av Bibelns lära var Rydberg berömd - och i vida kretsar beundrad. Kanske ett bra läge att fundera på äktenskap (vare sig det nu var han själv som funderade eller någon annan som gjorde det åt honom). Frisells hörde till Hedlunds vänner, och fru Frisell var syster till den unga och rika änkan Hilma Gibson, som genom denna anteckning gör sin debut i Rydbergs källmaterial.⁴¹ Om *kalaset hos Hd* (Hedlund) har någon betydelse i sammanhanget vet jag inte.

Tandfisteln hör, som parentesens antyder, egentligen till nästa period. Oscar *Svahn* var kanske lika jobbig som fisteln: en gammal studentkamrat från Lund som ofta, när han dyker upp i källorna, försöker viggja pengar. De här åren verkar han ha fått Rydberg att gå i borgen för ett stort lån som han sedan har svårt att betala.⁴²

1863-64.

Jehovahtjensten. (inskj: fisteln opererad). Medeltidens magi. (inskj: Mustaschen rakad). Ulriceberg. Fenix. Gatufallet. Många besök hos Warburgs. Kringklappningen. Svan. Fenix. Herslow. Smedberg. Sandströms fest. Johan. Per kom hit i jan 1864 eller dec 1863.

Vi kan börja med att konstatera att här börjar det inte med någon bostadsadress. För nu har han äntligen flyttat in i tvåan i nedre våningen på Hedlunds hus, där han skall bo kvar i sexton år. Här behövs inga minnesanteckningar längre.

Annars är det tidskriftens år. *Jehovahtjänsten hos de gamla hebreerna* och *Medeltidens magi* var de två arbeten som fäste den i det allmänna medvetandet och gjorde att den – ovanligt nog för en svensk kulturtidskrift – gick runt under sitt första (och enda) år.⁴³ Man har berömt Simon Warburgs förmåga att få Rydberg att bli klar med sina texter i tid,⁴⁴ men även *tandfisteln* tycks ha hjälpt till. I alla fall enligt ett samtida brev från Birger Schöldström, som berättar att Rydberg efter operationen tillfälligt tvingades avstå från uteliv och därigenom äntligen lyckades slutföra *Medeltidens magi*.⁴⁵

Det gemensamma arbetet med tidskriften ledde förstås till många besök hos Warburgs, både i stadsvåningen och på landeriet *Ulriceberg* strax utanför staden, där Simon tillbringade sommaren av hälsoskäl.⁴⁶ Även *Fenix* tycks ha fått många besök, och kanske skedde *Gatufallet* efter något sådant. *Herslow* finns fortfarande med i bilden, liksom *Soan*. *Sandström* är tonsättaren Israel Sandström; i november 63 hjälpte Rydberg honom med översättningen av Bacchuskören i ett oratorium som han skulle uppföra, men om detta hade nåt samband med festen vet jag inte.⁴⁷

Smedberg nämns ingenstans i Rydbergslitteraturen, men det är ett ovanligt namn, och jag har en kandidat. Minns ni teaterdirektören Pousette? 1863-64 är han tillbaka i Göteborg, med en lång och mycket framgångsrik säsong, och bland de yngre förmågorna i truppen fanns *Bernhardina Smedberg*. Men förstås, det är bara en gissning.⁴⁸

Johan vågar jag inte gissa nåt om. Den tillresande *Per* skulle kunna vara Per Thomasson, som var något så ovanligt som en bonde som försökte försörja sig som författare – mest av små "öresskrifter för folket". Kan tyckas vara långt från idédikta- ren Rydberg, men de hade blivit vänner redan på femtioalet, och det finns flera brev där "folkskalden" Thomasson ber journalisten Rydberg om hjälp med marknadsföringen.⁴⁹

Mustaschen är viktig; den dyker upp på flera ställen i 17a. Vi får veta att den var nyodlad vid årsskiftet 1856/57 och att den rakades av två gånger, först 1860 och sedan 1864 – fast ingen-

dera gången permanent.⁵⁰ Rakningens biverkningar tycks även de ha bidragit till färdigställandet av Medeltidens magi, om man får tro Schöldström. Kanske kan man se placeringen av Rydbergs inskjutna parentes som en bekräftelse på detta.⁵¹

Kringklappningen har jag sparat till sist. Min första tanke var en synonym för omfamning och att det kanske hade något att göra med Hilma Gibson, eftersom ordet förekommer i hennes närhet på ett annat ställe i boken.⁵² På bilden ser ni henne utöva den svåra konsten att sitta iförd krinolin; att kringklappa henne kan heller inte ha varit lätt. Men enligt SAOB har ordet kringklappning två betydelser; den smeksamma är nummer två, men den första är "omgång" eller "kok stryk". Till råga på allt hänvisar man till Rydbergs ofullbordade femtitalsroman Benoni Strand för exempel på den våldsamma betydelsen. Så jag tvingas lämna saken öppen.⁵³

1864-65.

(inskj: Simon +). Frisells o Gibsons. "Föreningen". Fot och hand (före lektionen). Lektionerna hösten 64. Ryggstöten. Delsjön 65, Wargön. Faust aug 65. Fotografi intrycket sommaren 65. Festen för dansösen.

Simon är död. Redan i förväg stod det klart för alla inblandade att han inte skulle överleva tidskriftsprojektet. Hans egen målsättning var att klara en årgång. När decembernumret gått till tryckning gled han in i coma, och två dagar efter att det kommit ut var han död. Jag tror att Rydberg var mycket fäst vid honom.⁵⁴

Frisells och Gibsons: det är alltså Hilma och hennes släktingar. Det börjar dra ihop sig nu, förlovningen äger rum i september, fast det har inte tagits med.⁵⁵ Däremot promenaden vid Delsjön vid kristi him, där någon form av avgörande samtal ägde rum. "Föreningen" låter ju spännande i detta sammanhang, men det handlar om något så oskyldigt som föreningen "Föreningen", det diskuterande sällskapets urvattnade efterträdare.⁵⁶ *Fot och hand* lär syfta på frimurarceremonier;⁵⁷ jag antar att *lektionerna* isåfall var en förberedelse inför hans inträde i orden följande år. Om även *ryggstöten* hör dit kan jag inte bedöma. *Festen för dansösen* vet jag inget säkert om, men den kan möjligen ha anordnats av sällskapet Vargklyftan, där Rydberg var medlem. Vargarnas fester var välorganiserade, blöta och mycket grabbiga – och dessutom genomdränkta av Göteborgsvitsar, eftersom Aron Jonason var den drivande kraften.⁵⁸

Wargön har inget med Vargklyftan att göra, utan ligger i Göteborgs södra skärgård, Rydberg tillbringade ofta någon sommarmånad där.⁵⁹ Den här sommaren tycks han ha tagit med sig *Faust*. Antagligen är det nu han börjar sitt översättningsprojekt på allvar.⁶⁰ Kanske är det en varningssignal: Faust tycks ha fungerat som hans medicina mentis, en hjälp i svåra tider.

Fotografiet kan ha varit en annan signal. Jag inbillar mig nämligen att det handlar om det vi nyss sett – och att det *intryck* som anteckningen talar om är detsamma som jag får: en bild av någon som inte mår bra. På väg in i krisen.

Fotografi Aron Jonason 1865

Ja, här slutar anteckningarna. Sammanfattningsvis ger väl de väl inte så mycket säker information om saker som man inte redan visste. Men jag tycker ändå att de förmedlar en levande bild, och en som skilde sig från den jag hade innan. Jag hade skapat mig en bild av en inåtvänd arbetsnarkoman som nästan knäcks under ett gigantiskt teologiskt projekt; men notiserna i 17a tycks tala ett annat språk. Här framträder en ganska utåt-riktad, social och levnadsglad ung man med många intressen. Här finns den aktiva friluftssidan bland skarpskyttar och andra, här finns fest och röj, här finns flickor av olika slag, här finns sökandet efter intellektuell stimulans i en kanske alltför

trång omgivning, och här finns – fast det märks mer i andra delar av anteckningsboken – ett stort intresse för musik, teater och opera. 1865 hade t ex Göteborg besök av en tysk operaledare som hade lyckats engagera dåtidens svenska stjärnsopran, fru Michaeli, sin tids Nina Stemme. Hennes specialitet var titelrollen i Bellinis Norma. Den framfördes fem gånger, och Rydberg tycks inte ha missat en enda föreställning. Natten efter den sista fylldes gatan utanför hennes rum av beundrare som sjöng serenader; på morgonen drog de henne i vagn till stationen. Jag undrar om han var med?⁶¹

Kommentar.

Ovanstående stycke hölls som föredrag inför Viktor Rydberg-sällskapet och Gudmundsgillet i Jönköping på Rydbergs födelsedag 18 december 2010. Det publicerades senare i *Veritas* 27(2011), med bibehållande av föredragets ”populära” form och utan notapparat. Samtidigt utlovades dock att en utförligare version med noter skulle läggas ut på sällskapets webbplats. Föreliggande text uppfyller åtminstone delvis detta löfte. Jag har dock inte gjort några försök att bestyrka de inledande sidornas påståenden om anteckningsbokens datering, bakgrund, struktur och tillkomstordning; dessa frågor kommer istället att behandlas i en särskild uppsats.

Den löpande texten har i stort sett behållits från den tryckta Veritasversionen. Några mindre korrigeringar och ändringar har gjorts.

Tore Lund 21.2.2012

¹ Anteckningsbokens struktur, tillkomst och datering skall behandlas i en separat uppsats.

² På 17a s.18 finns en översikt över Rydbergs bostäder fr o m 1860 (”hösten 1860-hösten 61 Alléen, hösten 1861-hösten 62 Kyrkogatan, hösten 1862-hösten 63 Tidningslokalen, hösten 1863- Hedlunds”). Emil Bergman bor i huset vid Alléen (rote 12a, fastighet 95) enligt Göteborgs kalender 1851, 1857 och 1860; räkningar från honom från 1860 och 1861 finns uppförda på s. 103 i 17a.

³ 17a s. 102.

⁴ Sven Lönborg, *Viktor Rydbergs kärlekssaga*, 1950, s.87ff.

⁵ Magnus Thulstrup Bagge (1825-1894). Se Bagges brev till VR 22.2 och (citatet) 3.4.1862 (KB L.40). Bagge befinner sig då på Kållandsö för att måla och bor i samma rum som Carl August Rydberg bodde i under sin tid som lärare i Otterstad.

⁶ Om Chydenius se 17a, s. 102 samt Warburg, I, s. 502.

⁷ Om Mufti och hans sjukdom i mars 1861 se 17a s 14 och 102. Om Rydberg och Mufti se Warburg, II, s. 15-17.

⁸ Enligt *Göteborgs kalender* 1857 bodde en kapten W Norberg i samma hus i Gamla Alléen som Rydberg senare flyttade till (12 roten nr 95). I nästa upplaga av kalendern (1860) nämns han inte.

⁹ Om Teaterkällaren se C F A Fredborg, *Det gamla Göteborg*, III, s. 40-41.

¹⁰ Om Rydberg och skarpskytterörelsen se Warburg I, s. 292-293.

¹¹ Warburg I, s. 499ff.

¹² Rydbergs inlägg: GHT 5.1, 15.1, 18.1 och 28.1.1861. ”Kolsyrestriden” nämns också på sid. 102 där den dock feldateras till ”våren 1860”. I denna anteckning tycks striden associeras med Chydenius. Jag misstänker (men kan inte bevisa) att Rydbergs lärde motståndare i GP, som tecknade sig först X och sedan Y, var just Chydenius (de två första bokstäverna i hans namn, skrivet på grekiska, är X och Y). Kort efter striden värvades Chydenius över till Handelstidningen.

¹³ Annons GHT 20.9.1861 för föreställningen på Nya theatern nästa dag: i huvudrollen skådespelaren hr Westermarck. GHT berör hans insats helt kort i sin teaterspalt 28.9.

¹⁴ I en av Lindberger (*Prometheustanken hos Viktor Rydberg*, 1938, s. 181ff) till Rydberg attribuerad recension av Ömans Miltonöversättning (GHT 22.1.1863). I den förs Hamlet och Faust fram som litterära storverk som var begripliga för den stora publiken och därför borde finnas i goda översättningar.

¹⁵ Brev Herman Bjursten till Viktor Rydberg 29.12.1864 (KB L.40)

¹⁶ Brev CA Rydberg till SA Hedlund 12.9.1861 (GUB). Svågern behöver låna pengar av Carl inför hemresan, men denne kommer inte genast åt sitt kapital (som förvaltas av Meijerberg) och ber Hedlund träda emellan.

¹⁷ Enligt Göteborgs kalender 1860 bodde Sigfrid Nyberg på Östra Hamngatan 11, men i 1862 års upplaga bor han på ”f d Lindströmska huset vid Fisktorget”. Att Nyberg i början av 1860 efterträtt Rydberg i den fönsterlösa ”likboden” på Östra Hamngatan (om denna se Warburg I s.503), se brev Carl Leidesdorff till Viktor Rydberg 21.5.1860 (KB L.40)

¹⁸ Warburg, I, s. 488-493.

¹⁹ Se Wikipedia ”Ångköket”.

²⁰ C F A Fredberg, *Det gamla Göteborg*, III, 1922, s. 163-165. Händelsen bör ha inträffat före Meijerbergs avflyttning till Stockholm 1863.

²¹ Rydberg var 1852-54 informator hos S A Svalander, kassör vid Känso karantänsanstalt i Göteborgs skärgård. Svalanders bodde inne i Göteborg, men på somrarna flyttade man ut till ön. I augusti 1853 bröt koleran ut och anstalten trädde (för första och enda gången) i funktion; dess föreståndare blev själv sjukdomens första offer. De övriga på ön isolerades från fastlandet i sex månader innan faran var över. Under tiden fick alla inkommande skepp stanna vid anstalten, deras besättningar skulle hållas under uppsikt tillräckligt länge för att medförd sjukdom skulle hinna bryta ut, och all last desinficerades genom svavelrökning. Men ingenstans i Rydbergs bevarade texter, anteckningar eller korrespondens en antydning om denna halvårslånga exil; varken Warburg (Rydbergs vän under 20 år) eller den nitiske arkivspanaren Axel Forsström (*Viktor Rydberg. Barndom och ungdom 1828-1855*, Lund 1960) känner till den, fast båda citerar ett brev från oktober 1853 där C A Rydberg berättar att hans bror på grund av koleran inte kunnat lämna Känso och resa till Lund. Själv blev jag uppmärksam på historien av läkaren och medicinhistorikern Lars Öbergs bok *Känso karantänsinrättning 1804-1933*, Göteborg 1968.

²² Warburg I s. 503; Göteborgs mantalslängder 1862 och 1863 (3:e roten).

²³ Om Rydbergs känsla av isolering i Göteborg, se brevet till O P Sturzenbecker januari 1860 (Riksarkivet; avtryckt i *Veritas* 21(2005) s. 15-17. Om planerna att besöka Stockholm, se breven till Rudolf Ström 8.8.1858, 20.12.1858 ("under 1859"), 29.11.1859 ("våren 1860") och till Herman Bjursten 19.4.1860 ("i sommar"). Breven till Rudolf Ström finns på Linköpings stifts- och länsbibliotek, brevet till Bjursten (som är feldaterat till 1859) finns på KB, men är tryckt i *Brev*, II, s. 14-17.

²⁴ Warburg II s. 15-17, med återopande bl a ett Stockholmsbrev i Norrköpingskuriren 3.6.1862. Rydberg var i Stockholm under månadsskiftet april-maj. *Bibelns lära om Kristus* kom ut i mitten av maj (annons i GHT 15.5) och hade två veckor senare nått Stockholm (annons i Aftonbladet 4.6).

²⁵ Om Carl Simon Warburg (1835-65) se Warburg, I, 554ff. Om kontakterna mellan honom och Rydberg se även C S Warburgs brev till August Malmström, Harald Wieselgren och Sigfrid Wieselgren (KB). Umgänget med Rydberg nämns ffg i brevet till Malmström 9.2.1861. Tidskriftsplanerna berörs i breven till Malmström 27.10.1861 och Harald Wieselgren 18.11.1861. Att planerna fick skrinläggas berodde också på en försämring i Warburgs hälsotillstånd.

²⁶ Om Herslow och Rydberg, se Warburg, II, s. 13 och 30. Om Herslows senare karriär, se Svenskt biografiskt lexikon.

²⁷ Brev Carl Herslow till Viktor Rydberg 20.3.1870 (KB L.40)

²⁸ Om det diskuterande sällskapet och dess slut se Warbrug, II, s. 7-11.

²⁹ Om Cajander som medlem i kretsen kring Almquist och Johan Sandwall på Jönköpingsbladet se Johan Svedjedal, *Frihetens rena sak*, 2009. Skriften som fälldes hette *Några ord om Qvinnans Emancipation*. Den trycktes på Sandwalls förlag 1847, samma år som Rydberg knöts till Jönköpingsbladet.

³⁰ Se Rydbergs brev till Fredrik Braune april 1857 (Lunds UB, här relevanta avsnitt – inklusive orden om ”zigenarelif” – avtryckta i *Brev*, II, s. 4-7) och till Rudolf Ström 15.8.1857 (Linköpings Stifts- och länsbibliotek, här relevanta avsnitt tryckta i *Brev*, II, s. 8-10).

³¹ Frågan om Rydbergs del i avhandlingen *De primis Scandinavi incolis* behandlas av Ola Östin i *Veritas* 16(2000) s. 12-16.

³² Se t ex 17a s. 26: ”28 juni [1863]. Skarpskyttemötet och festen i Lorentzberg. Jag skålade för de inbjudna skarpskyttarne.” Om det stora skarpskyttemötet i Göteborg juni 1863 – med fester i staden och manöver på Hisingen – se GHT 23.6, 26.6 och 29.6.

³³ Att Rydberg deltog i skarpskyttemötet på Sanna hed utanför Örebro vet vi av Helsingfors Dagblad 11.7.1864. Tidningens korrespondent (som var på genomresa) noterar att även August Blanche var där, dock – i motsats till Rydberg – bara som åskådare. Manövern på Tånga hed nämns på sid 9 och 32 i 17a. Reportaget om manövern: GHT 3.7.1865.

³⁴ Enligt Göteborgs domkyrkoförsamlings kyrkböcker gifte sig Carl August Rydberg med Viktoria Molander 22.7.1863. – På sid 18 i 17a har Rydberg, som tidigare nämnts, angett ”Kyrkogatan” som sin bostad hösten 1861-1862, ”Tidningslokalen” hösten 1862-1863, och fr o m hösten 1863 ”Hedlunds”. Av Göteborgs mantalslängder framgår däremot att han 1861 var skriven på ett hus ägt av Handelstidningen (10:e roten), 1862 och 1863 tillsammans med brodern på Kyrkogatan, samt 1864 i Hedlunds hus på Ö Hamngatan 12 (9:e roten). Kanske har Rydberg blandat ihop ordningen på sina bostäder, eller kanske bodde han (provisoriskt?) i ”tidningslokalen” både 1861 och 1863.

³⁵ 17a s. 98: ”Phoenixräkningar från Dec. 1863 till april 1865.” Varken Phoenix eller Fenix finns upptaget i Göteborgs kalender 1862, 1864 eller 1866. Sören Skarbäck, *Krogarna i gamla Göteborg*, 2001, nämner (s. 178) ett Hôtel Phoenix som 8.9.1864 annonserar i GP om äkta sköldpaddssoppa, vilket väl tyder på ett ganska fint ställe.

³⁶ Om reformfesten på Börsen och Rydbergs skåltal se 17a sid 25 och GHT 18.2.63.

³⁷ Lärarmötet: 17a s.26 och HT 16.6.1863. Om mötet med Wennerberg se dennes brev till Rydberg 16.2.1873 (KB L.40).

³⁸ Om Rydberg och Bremer se Warburg, I, s.450-452, 551-552, II, s. 20-21. Om Bremers Göteborgsbesök i början och slutet av sin årliga sommarresa

1863, se 17a s. 26 ("22 juni [1863]. 22 juni Fredrika Bremer o Wiberg", jfr GHT 22.6.1863, "Resande", och 17a s. 27 ("28 septemer [1863]. Fredrika Bremer och Olof Eneroth i staden").

³⁹ Om Djävulens historia se Warburg, I, s.575-587.

⁴⁰ Att *Svensk månadsskrift* var C S Warburgs och Rydbergs gemensamma projekt, liksom att S A Hedlund stod stödjande i bakgrunden, framgår av brevväxlingen hösten 1863 mellan Hedlund och O P Sturzen-becker (breven i Riksarkivet och på GUB). I ett brev till Lars Johan Hierta 30.11.1864 (KVA) beskriver Warburg Rydberg som sin på en gång "tillgifne vän och flitige medredaktör i tidskriften, den egentliga själen i densamma", men framhåller också att Rydberg inte vill dela det ekonomiska ansvaret för verksamheten.

⁴¹ Om Hilma och hennes släkt se Örjan Lindberger, Viktor Rydberg, Hilma Gibson och Stina Hedlund, *Veritas* 20(2005) s. 4-17.

⁴² Ovanstående beskrivning är inte riktigt rättvis. Visserligen förekommer låneaffärer ofta i Svahns brev till VR under denna period (KB L.40), men borgenshistorien hör snarare till 1865-66.

⁴³ Om tidningens framgång, Warburg I s.555-556. Om dess ekonomi se även brev från C S Warburgs brev till Lars Johan Hierta 30.11.1864 (KVA).

⁴⁴ Warburg II s. 575.

⁴⁵ Brev Birger Schöldström till Sigfrid Wieselgren 17.9.1864: "För någon tid sedan lät V.R. operera sig i käften och skära bort en fistel, som i flera år plågat honom; häraf följde att han måste hålla sig inne och arbeta. Resultatet såg man i Månadsskriftens sista häfte. Nu har han för några dagar sedan fallit på den befängda idéen att låta raka bort de prydliga knäffelborrar, som under flera års tid prydt hans öfverläpp. Utom det, är han blifvit oigenkänlig, har ofvannämnda procedur, företagen under den kalla hösten, haft det med sig, att ansigtet svullnat upp och förf. till Medeltidens magi återigen under några dagar fått vara "kammarherre"; och att äfven denna ofrivilliga arrest haft sin nytta med sig, kan man nog få se snart. Han har troligen nu redan avslutat Medeltidens magi, som om ej denna rakning blifvit af, kanske ej i år blifvit färdig." (KB Ep. V22)

⁴⁶ Se brev VR till Herman Bjursten juli 1864 (Brev, II, s. 35ff.).

⁴⁷ Se brev VR till Israel Sandström (Brev, II, s. 24-27 samt utgivarens kommentarer på s. 363-364). Jfr också 17a s.27: "19 nov. [1863]. Konsert af Sandström", samt recensionen i GHT 20.11.1863 (enligt vilken Bacchuskören var kvällens mest uppskattade inslag).

⁴⁸ Fredberg, *Det gamla Göteborg*, III, s. 45. Truppens gästspel varade från oktober 63 till april 64. Rydbergs och Birger Schöldströms gemensamma intresse för unga skådespelerskor skymtar fram i den senares brev till den förre 28.4.1868 (KB L.40).

⁴⁹ Se Thomassons brev till Rydberg på KB (L.40). Jfr även Warburg, I, s. 498. Se också 17a s.24, där VR under januari 1860 noterar ”Pehr Thomasson i staden”.

⁵⁰ Om mustaschens historia se 17a s. 102.

⁵¹ se not 45 ovan

⁵² 17a s. 102, det överstrukna partiet.

⁵³ Svenska Akademiens Ordbok, ”Kringklappning”. För ordets användning i Benoni Strand se Viktor Rydberg, Skrifter, VIII, s. 178.

⁵⁴ Om Warburgs sista tid och död, se nekrologen i GHT 4.1.1865.

⁵⁵ Förlovningen: Gösta Löwendahl, *Kärlek och svårmod hos Viktor Rydberg*, 1960, s. 15, samt det där återopade gratulationsbrevet från Emma Warburg 8.9.1865 (KB L.40). ”Inte tagits med”: förlovningen nämns inte i den kronologiska översikten, men däremot (enligt Löwendahl) i ett överstruket parti av en grupp anteckningar kring Hilma Gibson på sid. 102 i 17a.

⁵⁶ ”Föreningen” som det diskuterande sällskapets efterträdare: Warburg, II, s. 10. Framställningen där bygger på uppgifter från Herslow, men dennes minnesbild av föreningens snabba avtynande är överdriven; dess verksamhet kan följas i GHT:s annonser, t ex 16.10, 26.10, 10.11 och 24.11. 1865. Den nämns också i 17a (sid 23) på ett sätt som antyder att den varit viktig för Rydberg under flera år.

⁵⁷ Muntlig uppgift från frimurare.

⁵⁸ Vargklyftan och Rydbergs medlemskap där har beskrivits av Birger Schöldström i *Polstjernen. Illustrerad kalender för 1886*, s. 159-176. En mer osminkad bild (med fokus på Aron Jonason) ges i Jonas (J) Magnusson och Cecilia Grönberg, *Witz-bomber och foto-sken*, 2009, s. 225-235. – På s.14 i 17a finns anteckningen ”dansösen 1865 december”. I GHT 29.12 annonseras att W:s – K:a (Wargarnas Klyfta) skall ha julfest 30 december.

⁵⁹ Enligt en anteckning på s. 8 i 17a vistades han på Vargö 1856, 1859, 1861, 1863 och 1865. 1857 och 1860 tycks han istället ha förmedlat kontakten till samma uthyrerska till Anders Johan Afzelius (brev denne till VR 21.8.1857, KB L.40) resp. Pehr Thomasson (brev denne till VR 26.4 och 4.9.1860, KB L.40).

⁶⁰ Av Birger Schöldströms brev till Sigfrid Wieselgren 17.9.1864 framgår dock att översättningen var igång redan då: ”Annars visade V.R. mig häromdagen en öfversättning av prologen till Goethes ”Faust”, som troligen kommer att intagas i Månadsskriften. V.R. är ej belåten med Anderssons öfversättning af ”Faust” och har ”tänkt på” och troligen äfven här och där satt i verket en annan svensk öfvers. af detta verk.” (KB)

⁶¹ Om fru Michaelis avskedsföreställning och firandet av henne, se GHT 31.10.1865. Föreställningarna, se 17a s. 32: ”Oktober 10, 13, 15, 30 Michaeli (Norma)”.

